

МОВНО-КОГНІТИВНІ СПОСОБИ ПІЗНАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦЕМ-ХРИСТІЯНИНОМ

Марія Скаб

доктор філологічних наук, професор

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено основні мовно-когнітивні способи пізнання різних релігійних картин світу українцем-християнином Я. Окуневським у подорожніх нотатках „Листи з чужини“. Серед них: глибше осягнути чуже можна лише на тлі глибокого розуміння свого, і навпаки – на тлі чужих релігійних реалій краще усвідомлюємо, розуміємо своє; розповідь про чуже потрібно починати із зовнішнього сприйняття служителів культу, елементів обрядовості, познайомити читача (чи слухача) з окремими релігійними термінами, знайшовши для цього відповідники в рідній релігії або ж витлумачивши чужі терміни, а потім з окремими стійкими словесними формулами цих релігій; дуже важливими є не лише глибокі знання мандрівника-оповідача про історію становлення тієї чи тієї релігії, а й його оригінальні гіпотези як науковця, дослідника про взаємозв'язок окремих елементів обрядовості в різних народів. Підвалиною пізнання чужих релігійних картин світу є шанування свого та повага до чужого.

Ключові слова: релігійна картина світу, християнство, іслам, буддизм, релігійна термінологія, Ярослав Окуневський.

LINGUISTIC AND COGNITIVE METHODS OF COGNITION OF THE RELIGIOUS PICTURE OF THE WORLD BY THE UKRAINIAN-CHRISTIAN

Maria Skab

PhD, professor,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

The article deals with the main linguistic and cognitive methods of cognition of the various religious pictures of the world by the Ukrainian-Christian Y. Okunevskyi in travel notes „Letters from a foreign land“. Among them there are: deeper comprehension of the foreign is possible only against the background of deep understanding of the own, and vice versa – against the background of other religious realities we comprehend and understand our own better; the narration about the foreign should begin with the external perception of servants of worship, elements of ceremonies, in order to acquaint the reader (or the listener) with separate religious terms, finding their analogues in the native religion or interpreting foreign terms, and then with separate persistent verbal formulas of these religions; the traveller-narrator's deep knowledge of the history of religion formation is very important as well as his original hypotheses as a scientist, researcher about the relationship of individual ceremonial elements in different nations. The foundation of cognition of the foreign religious pictures of the world is honouring the own ones and reverence for the foreign.

Keywords: religious picture of the world, Christianity, Islam, Buddhism, religious terminology, Yaroslav Okunevskyi.

2009 року київське видавництво „Темпора“ перевидало унікальну книгу – подорожні нотатки Ярослава Окуневського „Листи з чужини“, що вперше побачили світ на зламі XIX і XX століть: 1898 року в Чернівцях (книга 1) та 1902 року у Львові (книга 2) [9], – яскраву та барвисту картину Європи, Азії та північно-східної Африки кінця XIX ст., яку І. Франко назвав „взірцем для авторів мемуарної і туристичної літератури“ [15, с. 65].

Дуже цікавою є й сама постать автора цих нарисів. Я. Окуневський (1860–1929) зробив надзвичайно рідкісну для українця в Австро-Угорській імперії військову кар'єру, ставши військовим лікарем, адміралом та очільником медичної служби австрійського військово-морського флоту, ка-

валером високих нагород Австро-Угорщини, Німеччини, Іспанії та Китаю, але разом з тим він, син греко-католицького священика, був відомим українським громадським і військовим діячем, письменником, дійсним членом НТШ, який підтримував своїми коштами українські товариства та організації, сирітські доми, незаможних українських студентів, українські видання у Львові та в Чернівцях, був організатором та головою Української Санітарної Місії УНР у Відні, а в період 1919 – 1922 рр. – головнокомандувачем у санітарних справах Державного Секретаріату ЗУНР (детальніше про Я. Окуневського можна дізнатися з праць: [2; 3; 5; 6; 11; 13]).

Отримавши добру освіту (спочатку сільська

парафіяльна школа в селі Яворів – тепер Косівського району Івано-Франківської області, опісля семирічна школа в Снятині, згодом Коломийська гімназія, далі – медичний факультет Віденського університету), Ярослав Окуневський досконало опанував медичні та військові науки, глибоко знав географію, навігацію, історію. Під час тридцятирічної служби на флоті побував у країнах Африки, у Китаї, Гімалаях, на Цейлоні, в Греції, Османській імперії та інших країнах, де, окрім виконання службових обов'язків, вивчав побут мешканців цих країн, місцеві звичаї, багато фотографував, бо як дійсний член НТШ й Українського лікарського товариства накопичував матеріали для науково-краснознавчих публікацій та нарисів.

Служба у флоті дала можливість Я. Окуневському побувати майже в усіх країнах басейну Середземного моря, що і дало поштовх до написання нарисів про ці країни. Як слушно зауважує редакція видання, „сучасний читач може не тільки побачити інші країни й народи очима автора, довідатися, якими були його відкриття, відчуття і думки, – у нього є чудова нагода зануритися в „неформальну“ історію: поблукати вулицями, яких уже не існує, послухати розповіді місцевих жителів, яких уже немає на світі, дізнатися, як світ жив тоді. А ще – відчутти мовну атмосферу того часу“ [9, с. 9]. Наша мета – проаналізувати кризь призму мови автора ті фрагменти твору, які стосуються релігії загалом та її окремих виявів у ритуалах та звичаях різних народів, дослідити, як автор, подорожуючи і пізнаючи чужі краї, описує релігійну картину світу (термін див.: [1; 4; 7; 10; 12]), бо такого розмаїття вірувань у якихось інших текстах годі шукати.

Щоб з'ясувати мовно-когнітивні способи пізнання різних релігійних картин світу українцем-християнином, насамперед з'ясуємо, у яких умовах формувався світогляд автора, зокрема й релігійний.

Я. Окуневський народився на Буковині (у Радівцях біля Сучави, зараз це Румунія), але згодом сім'я переїхала до Яворова на Гуцульщині, де батько Іполит Окуневський упродовж 33 років був парохом. Це була патріотична священича родина. Прадіда звали Окунем, а шляхетське закінчення додав дід Адам-Данило. У сім'ї священика та лікаря о. Іполита Окуневського та Теклі (доньки священика Івана Кобринського), крім Ярослава, було ще 4 дітей: Теофіл Окуневський – український юрист, громадський і політичний діяч, посол до парламенту Австро-Угорщини та Галицького сейму; Ольга Окуневська – знана піаністка, 4 роки навчалася у Миколи Лисенка, товаришка й акомпаніаторка Соломії Крушельницької; Наталія Окуневська – активістка жіночого руху в Галичині, організованого Н. Кобринською, родичкою Окуневських по лінії матері; Емілія

Окуневська – дружина адвоката Михайла Дорундяка. У Яворові поблизу Косова в їхній родині охоче гостювали Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Олександр Олесь та інші визначні діячі української культури. Бачимо у цьому виток патріотизму та національну самоідентифікацію Я. Окуневського.

Коли Ярославу було 15 років, померла мати, дітей виховувала бабуся Ганна Кобринська. Діти росли в дружній, згуртованій атмосфері, їм змалку прищеплювали засади християнської моралі і національну свідомість. У своїх нотатках автор згадує особливо щемні для нього моменти дитинства: – *Діти! Час вже спати! – відзивається бабуня. – Йдемо, бабуцю! – „Отче наш“, діти! – Бабуцю, я вже „Вірую“ знаю! Вірую во єдиного Бога Дерзителя при Понтійським Пілаті... – Бабуцю, правда, що Николка буде в неділю на всю церкву „Апостола“ читати? – Буде, він уже в школі вчиться, він уже великий. – Дай Боже здоров'я дзядзьові, і бабуці, і таткові, і мамці, і мені дай Боже вирости і бути добрим і послушним хлопцем – амінь!* [9, с. 461–462]; а ще: „*Буки-аз-ба, буки-аз-ба, баба... – училися ми і на крилосі в неділю витягали тоненькими голосами штудерне „Іже херувими“.* А по службі Божій кликав нас дід до себе і давав нам по крейцару за те, що добре співали в церкві, а ми складали ті крейцари, кождий у свою скарбонку [9, с. 462–463]. Отже, Ярослав змалку виростав у глибоко релігійній атмосфері, багато читав, зокрема, очевидно, і різноманітну літературу, що стосувалася релігії та церкви.

Припускаємо, що Я. Окуневський читав і працю М. Мюллера „Від слова до віри: релігія як предмет порівняльного вивчення“, що побачила світ англійською мовою в Лондоні 1870 р., а через чотири роки була видрукована у Воронежі російською мовою. У цій праці автор виголошував: „кожне істинне знання зобов'язане своїм розвитком порівнянню і на ньому ж основане“ [8, с. 15]; „хто знає тільки одну релігію, той не знає ні одної“ [8, с. 18]; „порівняльне дослідження релігій зробилося в теперішній час необхідністю при всіх оригінальних документах, виданих за останній час, що стосуються людських релігій“ [8, с. 29]; „якщо б порівняльне вивчення релігій світу привело тільки до того єдиного результату, що вказало б, як через всю історію людства пробивається предвічна мудрість і божеська любов до всіх творінь, то вже цей один результат був би досить спасительним“ [8, с. 103]. Ці засадничі питання було дуже добре зреалізовано в аналізованих нами нотатках, автор яких – Я. Окуневський – вільно володів німецькою, англійською, французькою, італійською, російською, польською та сербською мовами [3, с. 106].

Звичайно, християнинові під час подорожі

насамперед дуже важливо побачити святі місця, пов'язані саме з його релігією. Для Я. Окуневського це значить відвідати насамперед локації, де відбувалися біблійні події, про які він уже багато знав: *Дальше там – показує мені чичероне – то трибуна Демосфена, а отут, де та каплиця, апостол Павло проповідував християнство. Чи правда се, чи ні – не вмію сказати. І вчитати щось о тім не лучалося мені* [9, с. 81]; *Кілько то різnorodних думок будиться в голові при виді такого стародавнього пам'ятника минушини, як Бейрут! Видимо царя Давида, як він напереді свого добірного війська іде облогою на неприятельський Бейрут. Земля се біблійна, часи біблійні...* [9, с. 139]; *Давній Родос славний своєю флотою [...], земля, по котрій ходили апостоли християнські...* [9, с. 148] та багато інших, адже де б не був мандрівник і про що б він не розповідав, він обов'язково наголошує на біблійних асоціаціях. Навіть якщо йдеться про окремі артефакти, що стосуються християнської релігії, автор обов'язково їх згадує, наприклад: *На крилосі стояв хрест, на котрий нам наш паламар особливо звертав увагу. Се дерев'яний хрест, невеликий, а на нім з величезною терпеливістю, яку лишень в монастирях найти було можна, вирізані були образи з життя і мук Христових* [9, с. 106].

Маркерами біблійного насамперед є географічні назви: *Виринає гора Синайська з глибини моря і знімається під небеса [...]. Та у сій, здається, Богом нап'ятованій землі захланність пігнала європейців на добичу [...]. Вже жиди в біблійних часах покинули сю країну...* [9, с. 156]; *Аден – кажуть араби – то давній Еден, рай на землі. Коли перші родичі прогрішились в любові, то Єгова зіслав громи на сю блаженну землю і зжарив та спалив усе, що було* [9, с. 164] та найменування біблійних осіб: *В Адені дежить гріб Каїна. В такій зловіщій, а не в іншій околиці повинні лежати кості сего першого злочинця між родом людським* [9, с. 164]; *Копти віддають честь сикоморі, під котрою – після переказу – відпочивала Матір Божя у своїй утечі перед Іродом. В малій коптійській церкві Абу Серга показує священник в підземеллю жолоб, де крилася Матір Божя, і мале коритко, де вона купала Ісуса. Жолоб і коритко наповняють свяченою водою та уважають єї особливо цілющою на всякі слабості. На острові Рода в Каїрі показують місце, де дочка фараона найшла Мойсея. Все те почитається, всюди відбуваються процесії* [9, с. 357].

Навіть у примітках, що мають науково-довідковий характер, знаходимо асоціації з Біблією: *Полуднева Сирія, або Палестина – країна, замкнена на півночі горами, зі сходу і полудня – пустинею, а з заходу – замуленим побережжям морським, колись звана „краєм обіцяним“, нині, вна-*

слідок численних воєн, винищення лісів і занедбаня управи ріллі, стала майже пустинею [9, с. 152]; *Гори Синай лежать в полудневій часті півострова Синайського, доходять до висоти 2 602 метрів; гора Джебель Муза, властивий Синай (біблійний Горєб), має 2. 244 метрів висоти; гора Джебель Сербаль, котру Лепсіус і Еберс уважають за гору законодавства Мойсєвого, має 2 052 м* [9, с. 160].

На тлі чужого людина краще усвідомлює своє, тобто, перебуваючи на місці біблійних подій, християнин починає краще розуміти окремі біблійні ситуації: *В базарі стоїть перша мошея в Смирні. Перед мошеєю кирниця. Вода гарна і чиста. Вокруг сидять правовірні ісповідники Магомета, закуривши свій наргілех. [...] Було полудне, сонце жарило – от ми і скрились перед єго проміннями до двору мошеї і присіли на лавочці. Турки почали з своїми приписаними обмиваннями. Кирниці, водопроводи – вони тут діло релігії... Поставити кирницю або збудувати водопровід – то діло високоморальне і богоугодне. Так стоїть в Корані, та й в Старім Завіті. Будучи ще хлопцем та читаючи Біблію, не міг я зразу зрозуміти, чому воно таке богоугодне діло, коли Авраам викопав кирницю. У нас же кождий мужик копає кирницю, і ніхто про се не говорить!.. Але тут, в краях піщаних і каменистих, де сонце жарить, де з жажди тіло мліє, тут стане зрозуміло, що викопання кирниці або спровадження води із скали – як то вчинив Мойсей – заслугує на вдяку цілого покоління і в дальшій розвитку стає ділом релігії, ділом богоугодним. Наколи б релігія християнська або магометанська взяла була свій початок на півночі кулі земської, в краях, багатих водними джерелами, то не давано би воді такої вартості, не підношено би єї до перших і головних учинків, даючих право на Царство Небесне. Так, як чисто товариські правила „не убивай“, „не кради“ і т. п. – правила, без котрих життя людей між собою немислиме, піднесено на цілій кулі земській до висоти приказань Божих і надано їм цілий натиск і блиск релігійний, – так тут, в сих околицях без води, кирниця, водопровід мусіли вирости до вчинків найбільше богоугодних* [9, с. 123–124].

І безсумнівно, що християнські обряди, побачені за кордоном, навівають спогади про рідну землю, особливо, якщо мандрівник уже довгий час не був на батьківщині. Так, дуже детально розповідаючи про святкування Великодня у Пекіні, автор пише: *Перед входовими воротами церкви – архімандрит в рясі, а за ним китайці в червоних кафтанах, з косами на плечах. [...] Входові двері відчиняються нарозтяж. За архімандритом вступаємо в церкву. А церква освітлена як удень. „Смертію смерть поправ і суцим во гробех живот даровав“, – озвались дяки. Мене щось*

в горлі стиснуло. Як давно вже я сего не чув! Кілько то років минуло! Нагадалися мені літа хлоп'ячі, церковця наша сільська в далекій Гуцульщині, брати, сестри і батько, що сам службу Божу править, і дяк Лько, і наш паламар старий, і всі вони, що з пасками розложилися круг церкви. Мені в очах щось заблмало... [9, с. 266].

Автор обирає методично правильний шлях ознайомлення читачів з чужими релігіями. Звичайно в незнайомому місці все сприймається насамперед за зовнішніми ознаками, за зовнішнім виглядом, і те, що стосується релігії, також, наприклад: Коло него стояв Божо Петрович, міністр війни, бувший священик. Дивне диво! Кропило і ятаган побратались з собою. Хто спізнав би, дивлячись на ту хоробру постать, що вона одягалась давніше в рясу, що се жилаве рамено водило колись кадильницею? В Черногорі се не першина і не дивовижа. Сьогодні піп, завтра воїн, як треба. Впрочім, попа пізнати тут тяжко. В рясах ходять лиш хіба ченці та вищі духовні чини. Попи-селюхи одягнені по-чорногорськи: ятаган та револьвер за поясом. Різниця хіба в довгій волоссю і бороді, котру світський чорногорець бритває [9, с. 21].

Я. Окуневський дуже вправно вводить читача в чужий світ, регулярно апелюючи до знайомих християнських реалій: *Наперед справились ми до святої смокви, щоби віддати честь „святому, побідоносному, кріпкому і безсмертному“ дереву Яя-Срі-Мага-Бодін-Воганзе. Се дерево – то найбільша святість для буддистів. Се дерево вросло із галузки того святого пня смоковниці, під котрою на роздумуючого Готаму Будду зійшло святе вдохновення. Смоква затряслась від святого духа – і дотепер трясеться єї листя при найлегшим подуві вітру** (і примітка до останнього речення: **Порівняти повірку народів християнських, що **хрест Розп'яття** був із дерева осикового та що листя на осіці трясеться від того часу. – Авт.*“ [9, с. 211]; Святість того дерева для буддистів може уявити кождий, коли представить собі, в яким поважанню був би у християн документний **хрест Розп'яття**, коли б такий дійсно де находився [9, с. 213].

Знайомлячи читачів з іншою вірою, Я. Окуневський намагається використати усталені елементи чужого релігійного мовлення, перекладаючи їх або, рідше, передаючи мовою оригіналу: *Тишина в сім храмі Божім в Кордові настроює духа до молитви. Тут смириться чоловік і в своїй покорі віддає честь тій божеській істоті, котра заправляє світом: Аллах – великий, а Магомет – єго пророк!* [9, с. 67]; *З найвищого мінарета озвався голос муезіна: „Алах іл Аллах!“* [9, с. 136]; *Голос муеззіна розносився на утрєнній зорі, голос грудний, широкий: „Аллаху акабар! ла іллаха іл Аллах! ва Магомет рассул Аллах! (Бог всемо-*

гучий! нема іншого бога, як він один, а Магомет єго пророк!“). [...] *Кождий, хто коли-небудь читав який опис із Орієнту, безперечно, здибав на першій картці сі слова. Вони майже стереотипні* [9, с. 331–332]; при цьому автор поступово знайомить читача з елементами та основними поняттями нової віри: *У Кавалі існує медреса – по-нашому семінар, – в котрім молоді клирики учаться Корану [...]. Із сеї школи розходяться „учені“ по Македонії, Румелії, Боснії і Герцєговині. Позаяк Коран єсть збірником не лиш приписів релігійних, але і законів цивільних та карних, із сего „університету“ виходять священики, судії і т. ін.* [9, с. 137]. Тексти, наведені вище, до речі, засвідчують, як важко було пристосувати авторові релігійні терміни інших мов до української, що зумовило в різних частинах подорожніх нотаток різних варіантів написання слів, наприклад: муезін – муеззин.

Я. Окуневський розповідає землякам про іслам, буддизм, конфуціанство, зороастризм, анімістичні вірування тощо. Мандрівник намагається дуже детально описати чужі обряди, насамперед через часті порівняння їх з християнськими. Наприклад, про буддизм читаємо: *Між народом снуються буддійські священики. Се по більшій часті монахи з тибетанського Риму – з міста Лхаса. Сі ламі – таке їх ім'я – бормотять під носом свої псалми. Кождий з них держить в руці коробку – молитвеник, в роді нашого фуркала. Коли лама зайнятий чим – приміром, говорить до кого – то він крутить в руці те фуркало. Кождий оборот значить те саме, що одноразовий „Отче наш“. В Лхасі, їх головнім відпустовім місті, де над ними царює незалежно їх папа, є святі молитвенні бочки, котрі повертаються вітряками. Вірні кидають в скарбону церковну якусь суму, а святий вітряк вимолює для них відпущення гріхів. Практичний то нарід, що видумав сей спосіб, котрий не задає ні труду відпустовим священикам, ні клопоту вірним... За рупію удалось мені купити такий ручний рожанець, і я докинув ще піврупії, щоби лама проговорив молитву на мою інтенцію. Із-за пазухи виїмив він паперову стрічку, вложив єї в коробку і почав крутити. Яких п'ятдесят разів повернув він фуркало в один бік – то було „Отче наш“, а те саме в другий – то було „Богородице“* [9, с. 196–197]. Інколи знаходимо коментарі самого автора про спосіб пояснення особливостей чужої релігії: *В одній церкві представлені рай, чистилище і пекло. Я виражаюсь термінологією християнською, бо інакше й не можу. Дивлячись на ті муки грішників, я мимоволі нагадав собі деякі інші образи з наших церковів сільських. Ось чортяка – він тут представлений білим – веде на мотузку грішника і тягне єго на скалу, з котрої вже поскидано велику товпу у дебрі і вертепи. Їх ноги,*

руки, голови так і сторчать на шпильях у дебрях. Там котел, а в кітлі жаряться грішні душі. Якогось сараку-грішника повісили за ноги, і паси з него днуть, іншого розташовують, а іншого четвертують. І жінкам-блудницям кара єсть, і дітям, що родичів не шанують. Усе те вирізьблене з дерева і виконане так жорстоко, що чоловікові аж мороз переходить по спині [9, с. 265].

Я. Окуневський, глибоко знаючи історію становлення не лише християнства, а й інших релігій, намагається використати ці знання при описі чужих місць, часто робить при цьому дуже цікаві узагальнення: *На дверях Павлової каплиці вималюваний святець, котрий держить за роги чортяку. Бідний чортяка так і загнув хвіст під себе – боїться, неборака! „Се, – каже провідник, – християнство побідило поганство“. Емблем! Однак не всюди церков християнська руйнувала і могла зруйнувати поганство, як то хотів виразити дотепний майстер-маляр. Подекуди тільки покрилися єї широкою рясю давні забобони. Давня святиня Тезея стала православною церквою. Давню різьбу підправлено та трохи підготовлено на новий лад і приставлено новий підпис – св. Юрій. У підніжжя акрополя стояла в давнину святиня Ескулапа. На трьох терасах підносила вона вгору. Між гарними колонами стояли хворі і ждали помочи від бога Ескулапа. На найвищій терасі стояв престол, посвячений богові, а з-під престола випливало джерело цілюще. Сили і здоров'я давала ся вода хворим, а красу дівчатам. Бог Ескулап повалився з престола – вода цілюща осталась. На тім місці стоїть каплиця – православний Lourd. Під горбом Філопаппи стояла святиня „Землі матери“, котра славилась тим, що давала жінкам плідність. Зі скали, на котрій стояла святиня, мусіли жінки лише зсунутись в долину, шепчучи молитву. На сім святім місці стоїть тепер каплиця, але лискучість похилої скали свідчить, що й тепер ще жінки вживають сего стародавнього звичаю, шепчучи молитви – тепер до християнського Бога [9, с. 81–82]; Коли я раз у Велику п'ятницю був у Каїрі на відправі в церкві коптиській, все представилось мені незвичайним. Сам білий одяг священика з тіарою на голові, старинний жезл, символічні малюнки, котрі я бачив у музею, ба і лиця коптів так і здавались мені знятими просто з якої старинноєгипетської статуї. Сама відправа відбувалася старинним тоном таємничим. Таким характеричним тоном таємничим в давнину єгипетські путифари (священики) підносили в честь Горуса свій псалом, котрий в перекладі на нашу мову звучав: „Хваліте Всевишнього Господа, що небеса розвісив над нами, і землю сотворив, і море одним словом: нехай станеться. Єдиний, що піклується про добро всякого сотворіння, Боже милосердний, в милосердію безконечний, власнику життя, сили і*

здоров'я. Ти, що годуєш птиці, літаючі у воздухах, вислухай мольби моєї, сотвори радість серцю моєму“ – і т. д. Як у деяких величавих староегипетських святинях ледве перетинковано старих богів, а на їх місце помальовано нових святців, так і в коптійських відправах, а навіть і в православно-візантійських, свідущий найде натяки на єгипетську старину [9, с. 353–354].

У подорожніх нотатках Я. Окуневського знаходимо дуже детальні описи, з усіма історичними подробицями, становлення християнства в Китаї, зокрема складність його сприйняття освіченими людьми, що засвідчує дуже глибоку обізнаність автора з історією відвідуваної країни: *Священик др. Едкінс мав на конгресі місіонерів 1890 року реферат про антихристиянську літературу китайську. Один китайський автор не хоче признавати Вознесенія Господнього, уважаючи єго просто неможливим, бо – каже – воздух чим вище, все стає рідшим. Другий не може поняти біблійної космогонії, мовби сонце, і місяць, і звізди були сотворені лише задля землі, і каже, що космогонія буддійська далеко ліпша. А всі вже разом не можуть помістити в своїх головах догми про вчоловічення Боже і непорочне зачаття [9, с. 277].*

Найдетальніше, напевно, описано події в Єгипті, оскільки, як пише автор, „християнська релігія зродилась у Палестині, а зростала в старім культурнім Єгипті“ [9, с. 351]: *Канал [Суецький] збудований уперве фараоном Сакурою в 1350-х роках перед Христом, а наново відкритий та поправлений – Лессепсом. По обох боках водопроводу лежить біблійна земля Гозен, котру фараон дав був на прожиток братам Йосифа [9, с. 322–323]; І от фараон Рамзес II каже на східній границі своєї держави ставити кріпості для охорони перед напасниками. [...] Семітських робітників уживає він на те, щоб копали прокопи, сипали засипи, палили цеглу і будували кріпості, так званий мур Сезостріта або біблійну кріпость Гозен. Жидівському племені віднімаються дані привілеї і вольності. Се той період єгипетської історії, що в Біблії зоветься „притісненнями ізраїльтян“ [9, с. 349]. Інколи при цьому автор використовує сам текст Біблії: За фараона Мернептаха у XIII віці перед Христом рішилися жиди покинути землю єгипетську. Тихцем збиралися вони у своїх сонмищах і радили раду. Мойсей, що хоть із жидівського роду, виховувався на дворі королівськім, став їх провідником. „І збиралися вони з Она (Геліополіса), з Бельбеса та Бубастіса, з Пітом і Таніс“. Місто Рамзес було головним їх зборищем. „І рушили сини Ізраїля з Рамзес, і розложилися табором в Сухот, потім розложилися в Хетам“. „Хетам“ – значить по-староегипетськи „кріпость“; були то бастіони на східній границі держави при шляху сирійськім, обсажені добре єгипетськими вояками.*

*Мойсей, щоби збаламутити уряд єгипетський, пустив вістку, що йде із своїми одноплемінниками поклонитися **Єгови** в пограничній святині на Мопс Cassiys. Перед вояками в Хетам жиди настрашилися. „І так **повів їх Господь** непрямым шляхом у землю філістерів, котрий то шлях був найкоротший, бо **Господь роздумав, що вибраний нарід** міг би жалувати, коли би побачив пролив крові, і повернув би назад до Єгипту. І **Господь велів** звернути (перед Хетам) на шлях полудневий до Пі-Гахірот, що лежить перед Баль-Зефон“. Пі-Гахірот – теперішнє Ахруд. „Пі“ значить по-староєгипетськи „місце“, „оселя“. „Баль-Зефон“ – то гори Атака, а звалися вони так, бо на сих горах складали фінікійці жертви богові Зефонові, вітрові північному. Жиди стояли табором перед Пі-Гахірот. І побачили вони військо фараонське, що гналося за ними. Скоренько зібралися вони і рушили до Червоного моря, **море розступилося**, і вони перейшли сухою ногою. За ними погналося єгипетське військо, але вода приступила великою лавою – погребала ціле військо фараонське, і вози, і їздців, що за жидами погналися у море, і не остався з їздців ні один“. У новіших часах, заким Лессепс прорізав канал Суецький, каравани арабські переходили багна Червоного моря в порі відпливу морського [9, с. 350–351].*

Цей коментар автора дуже суголосний із твором І. Франка „Біблійне оповідання про сотворення світа в світлі науки“, що вперше побачив світ майже в цей самий час (1904 р.) і який І. Франко написав після того, як до його рук потрапили найсвіжіші роботи німецьких учених про великі відкриття у Вавилонії, Сирії, Палестині та Єгипті [14]. Очевидно, автор аналізованих нами подорожніх нотаток також був знайомий із цими працями.

Як справжній науковець, Я. Окуневський робить різноманітні припущення щодо взаємозв'язку окремих елементів обрядовості в різних народів: *Позаяк Коран не дозволяє ставити монументів та образів, у чім церква християнська дала той важний товчок європейському малярству та різьбярству, то араби розвинули у своїх церквах та палатах орнаментику плоску. Дивлячись на ті ковані з каменя галузки і по-мистецьки злучені букви з цитат Корана, сіяні по стінах мошей, чоловік думає, що се коверці, порозвішувані по стінах [9, с. 356]; до цього тексту в примітці читаємо: Нігде не лучалось мені читати доказу на те, але, дивлячись на ту пречудну орнаментику з букв, що так зрослася з штукою арабів, я не міг освободитись від думки, що і наш спосіб лучення і в'язання букв, який подибуємо в надписках в церковнослов'янських старих книгах, перейняли ми від арабів, може, за посередництвом візантійців [9, с. 363].*

Зрештою, автор намагається зрозуміти саме походження релігійності. Зокрема свої враження

від гір він описує так: *Не диво, що у всіх людських релігіях ставлено на верхах гір богам престоли та що з верху Синая вдохновенний Мойсей дав нам заповіді Божі. На верху гір, сягаючих під небеса, глибоко почуває чоловік маєстат сили, кермуючої всім, що движеться в природі [9, с. 35].*

Ю. Кочубей дуже слушно відзначає „поміркваність поглядів автора у висловлюваннях щодо релігії і звичаїв народів, з якими він зустрічався“ [5, с. 70]. У тексті знаходимо численні міркування про роль релігії в житті людини: *Кождий щасливий в своїм віруванні. Усякий спасається на свій лад: одні – по-католицьки, другі – по-візантійськи, а половина майже світа – по-буддійськи [9, с. 198]; Всяк чоловік носить в собі свою релігію, а єго релігія зависить від єго культури. Переживаються – міняються. А дивитись на всякі прояви треба через призму людства [9, с. 81–82].* І, незважаючи на те, що автор інколи іронізує над самим собою, над своєю релігійністю, називає себе *Томою невірним* (... я, старий волоцюга, що тільки пород людських на світі бачив і тільки вір на світі бачив, і сам в своїй душі таки *Том невірний*, – пішов, перехрестився три рази і щирим серцем приложився до св. Євангелія [9, с. 266]), однак насправді є глибоко релігійною особистістю. Автор виявляє глибокі знання предмету і, справді, „уміє подати матеріал зрозумілою і разом з тим досить науковою мовою, бо ставить перед собою завдання не тільки засипати читача фактами та термінами, а й просвітити його, зробити далекі заморські, екзотичні краї ближчими, розширити їхні обрії“ [5, с. 69].

Отже, Я. Окуневський використовує різноманітні мовно-когнітивні способи пізнання різних релігійних картин світу українцем-християнином: глибоко розуміти чуже можна лише на тлі глибокого розуміння свого, і навпаки – на тлі чужих релігійних реалій краще усвідомлюємо, розуміємо своє; розповідь про чуже потрібно починати із зовнішнього сприйняття служителів культу, елементів обрядовості, познайомити читача (чи слухача) з окремими релігійними термінами, знайшовши для цього відповідники в рідній релігії або ж витлумачивши чужі терміни, а потім з окремими стійкими словесними формулами цих релігій (їх автор передає переважно чужою мовою із перекладом українською); дуже важливими є не лише глибокі знання мандрівника-оповідача про історію становлення тієї чи тієї релігії, а й його оригінальні гіпотези як науковця, дослідника про взаємозв'язок окремих елементів обрядовості в різних народів. Підвалиною пізнання чужих релігійних картин світу є шанування свого та повага до чужого.

Ми глибоко переконані, що аналізований твір стане джерелом ще багатьох мовознавчих розвідок. Цікавим та перспективним видається насам-

перед аналіз активно й ефективно використовуваних в авторському мовленні Я. Окуневського лексичних та фразеологічних багатств церковнослов'янської мови, уживання ним біблійної фразеології тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугаева И. В. Время в религиозной языковой картине мира: некоторые аспекты описания. Языковая семантика и образ мира: материалы Междунар. научн. конф., г. Казань, 20–22 мая 2008 г.: в 2 ч.; отв. ред. Э. А. Бабалькина. – Казань: Изд-во Казан. гос. ун-та, 2008. – Ч. 2.
2. Від Карпат до Адріатики і назад: Про гуцула, що став головним лікарем цесарського флоту і творив українську морську піхоту. URL: <https://joanerges.livejournal.com/1573949.html>.
3. Ганіткевич Я. В. Ярослав Окуневський – видатний лікар, генерал медичної служби австро-угорського флоту, український національно-просвітницький діяч. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2012. № 2. С. 104–115.
4. Гетман И. И., Гетман Л. И. Религиозная картина мира и ее отражение в русской, украинской и английской фразеологии. Вісник Харківського університету. Серія: Філологія. Харків, 2000. № 491. С. 338–340.
5. Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860–1929) і його подорожі на Схід. Східний світ. 2016. № 1. С. 66–70.
6. Мельник Р. П., Мельник В. М. Громадсько-політична діяльність братів Окуневських у житті Східної Галичини (1914 – 1920 рр.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2017. Вип. 47. С. 99–102.
7. Мех Н. О. Наскрізнi концепти слово, мова, думка у філософсько-релігійній та мовній картинах світу Григорія Сковороди / Ін-т укр. мови НАН України; Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. К., 2005. 237 с.
8. Мюллер М. От слова к вере: Религия как предмет сравнительного изучения. Языки как образ мира. М.–С.-Пб.: TerraFantastica, 2003. С. 9–126.
9. Окуневський Я. Листи з чужини. Київ: Темпора, 2009. 520 с.
10. Плотнікова Н. Концепт *Водохреще* у релігійній картині світу як засіб формування комунікативної компетенції. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 312–322.
11. Прохасько Тарас. Адмірал з Яворова. Галицький кореспондент. № 40 (319), 6 жовтня, 2011 р. URL: <http://www.gk-press.if.ua/node/4638>
12. Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Релігійна картина світу гуцулів крізь призму звертань до вищих сил у творах Юрія Федьковича. Лінгвостиліс-

- тичні студії: наук. журн. / [редкол.: С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. Вип. 3. С. 167–176.
13. Стусенко О. Світ у краплині сечі. URL: <http://litakcent.com/2009/10/02/svit-u-kraplyni-sechi/>
14. Франко І. Сотворення світу / перевидав І. Піснюк. Б. м., Б. в., 1993. 118 с.
15. Франко І. Твори в 50 томах. Т. 33. Літературно-критичні праці (1900 – 1902) / упорядкув. та комент. Н. Вишневської та Н. Чорної; ред. П. Колесник. Київ, 1982. 527 с.

REFERENCES

1. Buhaeva Y. V. Vremia v relyhyoznoi yazykovoi kartyne myra: nekotorye aspekty opysanyia. Yazykovaia semantyka y obraz myra: materyaly Mezhdunar. nauchn. konf., h. Kazan, 20–22 maia 2008 h.: v 2 ch.; otv. red. Э. А. Babalykina. – Kazan: Yzd-vo Kazan. hos. un-ta, 2008. – Ch. 2.
2. Vid Karpat do Adriatyky i nazad: Pro hutsula, shcho stav holovnym likarem tsisarsskoho flotu i tvoryv ukrainsku morskku pikhotu. URL: <https://joanerges.livejournal.com/1573949.html>.
3. Hanitkevych Ya. V. Yaroslav Okunevskiy – vydatnyi likar, heneral medychnoi sluzhby avstro-uhorskoho flotu, ukrainskyi natsionalno-prosvitnytskyi diiach. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy. 2012. № 2. S. 104–115.
4. Hetman Y. Y., Hetman L. Y. Relyhyoznaia karty-na myra y ee otrazhenye v russkoi, ukraynskoi y anhlyiskoi frazeolohyy. Visnyk Kharkivskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Kharkiv, 2000. № 491. S. 338–340.
5. Kochubei Yu. M. Populiaryzatsiia znan pro Skhid v Ukraini: admiral Ya. Okunevskiy (1860–1929) i yoho podorozhi na Skhid. Skhidnyi svit. 2016. № 1. S. 66–70.
6. Melnyk R. P., Melnyk V. M. Hromadsko-politychna diialnist brativ Okunevskykh u zhytti Skhidnoi Halychyny (1914 – 1920 rr.). Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. 2017. Vyp. 47. S. 99–102.
7. Mekh N. O. Naskrizni kontsepty slovo, mova, dumka u filosofsko-relihiinii ta movnii kartynakh svitu Hryhoriia Skovorody / In-t ukr. movy NAN Ukrainy; Pereiaslav-Khmelytskyi derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody. K., 2005. 237 s.
8. Miuller Maks. Ot slova k vere: Relyhyia kak predmet sravnytelnoho yzuchenyia. Yazyky kak obraz myra. M.–S.-Pb.: Terra Fantastica, 2003. S. 9–126.
9. Okunevskiy Ya. Lysty z chuzhyny. Kyiv: Tempora, 2009. 520 s.
10. Plotnikova N. Kontsept Vodokhreshche u relihiinii kartyni svitu yak zasib formuvannia komunikativnoi kompetentsii. Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi. 2008. Vyp. 3. S. 312–322.
11. Prokhasko Taras. Admiral z Yavorova. Halytskyi

- korespondent. № 40 (319), 6 zhovtnia, 2011 r.
URL: <http://www.gk-press.if.ua/node/4638>
12. Skab Mariia, Skab Marian. Relihiina kartyna svitu hutsuliv kriz pryizmu zvertan do vyshchykh syl u tvorakh Yurii Fedkovycha. Linhvostylistychni studii: nauk. zhurn. / [redkol.: S. K. Bohdan (holov. red.) ta in.]. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un t im. Lesi Ukrainky, 2015. Vyp. 3. S. 167–176.
13. Stusenko O. Svit u kraplyni sechi. URL: <http://litakcent.com/2009/10/02/svit-u-kraplyni-sechi/>.
14. Franko I. Sotvorennia svitu / perevydav I. Pismaniuk. B. m., B. v., 1993. 118 s.
15. Franko I. Tvory v 50 tomakh. T. 33. Literaturno-krytychni pratsi (1900 – 1902) / uporiadkuv. ta koment. N. Vyshnevskoi ta N. Chornoi; red. P. Kolesnyk. Kyiv, 1982. 527 s.